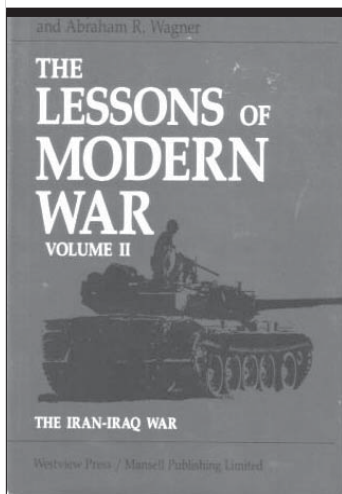

درس های جنگ نوین؛ جلد دوم: جنگ ایران و عراق

Anthony H Cordesman and Abraham Wagner, *The Lessons of Modern War: Volume 2: The Iran-Iraq War*, Westview Press (April 19, 1990), pp 647.

دکتر حسین یکتا*

این کتاب به کلیاتی درباره هزینه و شدت جنگ، اثرات راهبردی (استراتژیک) و چگونگی بین‌المللی شدن آن به اختصار اشاره شده است. نویسندگان در فصل دوم که عنوان «شرایط شکل دهنده جنگ ایران عراق» را برای آن انتخاب کرده‌اند به پیش زمینه‌ها و بسترهای وقوع جنگ،

درگیری‌های منتهی به جنگ و دلایل تصمیم عراق برای آغاز تجاوز به ایران پرداخته‌اند (۱۰-۳۹ صص). در فصل سوم، عوامل گوناگون تأثیرگذار بر فرآیند جنگ از قبیل نقاط قوت و ضعف طرفین، نقش عوامل اقتصادی، واردات جنگ افزار و انتقال تکنولوژی، نیروی انسانی و دموگرافی، دگرگونی در ساختار و توانایی‌های نیروهای نظامی ایران و عراق و محدودیت‌های منطقه عملیاتی و جغرافیایی بررسی شده است (صص ۴۰-۷۶). فصول چهارم تا دهم کتاب به مقاطع عملیاتی هفتگانه جنگ ایران و عراق اختصاص دارد. در فصل چهار با عنوان «مقطع نخست: تجاوز عراق به ایران» به چگونگی آغاز جنگ و ورود نیروهای عراقی به داخل خاک ایران و ناتوانی ارتش بعث

(۱) معرفی کتاب

کتاب «درس های جنگ نوین» مجموعه‌ای چهار جلدی است که جلد اول آن به جنگ‌های اعراب و اسرائیل (۱۹۸۹-۱۹۷۳)، جلد دوم به جنگ ایران و عراق (۱۹۸۸-۱۹۸۰)، جلد سوم به تجاوز ارتش سرخ شوروی به افغانستان در سال ۱۹۷۹ و جنگ فالکنند بین آرژانتین و انگلستان در سال ۱۹۹۴ و جلد چهارم به جنگ‌های دوم و سوم خلیج فارس اختصاص یافته است. نویسندگان در پیش‌گفتار جلد دوم این مجموعه تأکید دارد که «هر یک از این مجلدات اثری مستقل» بوده و هدف «استانداردیزه کردن» تجزیه و تحلیل جنگ‌هاست تا از این طریق الگویی برای بررسی دقیق «نیروهای درگیر در جنگ، تاریخ مخاصمات، جنبه‌های کلیدی هنر عملیاتی جنگ و تأثیر انواع نیروها و سلاح‌ها در آن» ارائه شود. جلد دوم مجموعه مزبور در سال ۱۹۹۰م/ ۱۳۶۹ش هنگامی که حدود دو سال از برقراری آتش‌بس در جنگ ایران و عراق گذشته و دو کشور درگیر مذاکرات صلح تحت نظارت دبیرکل سازمان ملل بودند، انتشار یافت. این کتاب راه‌مزمان انتشارات وست ویو^(۱) در ایالات متحده آمریکا و انتشارات منسل^(۲) در انگلستان به چاپ رساندند.

(۲) ساختار کتاب

کتاب درس‌هایی از جنگ ایران عراق در ۱۵ فصل و در ۶۴۷ صفحه سازماندهی شده است. در فصل نخست و مقدمه

1. Westview

2. Mansell

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

عملیات های سرنوشت ساز و نهایی ایران از والفجر ۸ در ابتدای سال ۱۹۸۶/۱۳۶۴ زمستان تا کربلای ۹ در زمستان ۱۳۶۵/۱۹۸۷ پرداختند و پس از بررسی فراز و نشیب نظامی - عملیاتی این مقطع از جنگ، عوامل تأثیرگذار بر آن از قبیل اقدام امریکا در فروش سلاح به ایران، افشای ماجرای مک فارلین، افزایش بی سابقه قدرت هوایی عراق و تضعیف موقعیت ایران و... را بر شمرده اند (صص ۲۱۷-۲۷۰). فصل نهم کتاب نیز مقطع ششم جنگ تحت عنوان «تداوم جنگ فرسایشی و ورود غرب به جنگ خلیج» (فارس)، وقایع مارس ۱۹۸۷/زمستان ۱۳۶۵ تا دسامبر ۱۹۸۷/زمستان ۱۳۶۶ را تحت پوشش دارد. تشدید جنگ نفتکش ها در آب های خلیج فارس، ورود موشک های کرم ابریشم در جنگ، تجدید پرچم نفتکش های کویتی و آغاز عملیات اسکورت ناوگان نظامی امریکا و غرب، گسترش جنگ مین در آب های منطقه و برخورد کشتی بریجتون با مین، حملات موشکی ایران به کویت، حمله هوایی عراق به ناو استارک و حمله هلیکوپترهای امریکایی به کشتی ایران اجر از مهم ترین موضوعات مطرح شده در این فصل می باشند (صص ۲۷۲-۳۵۲). فصل دهم کتاب نیز به مقطع پایانی جنگ اختصاص دارد که در آن آخرین تحولات میدان نبرد از سپتامبر ۱۹۸۷/شهریور ۱۳۶۶ تا مارس ۱۹۸۹/اسفند ۱۳۶۷ و پیامدهای سیاسی - استراتژیک آن به اختصار بیان شده است. تدارک عراق برای آغاز عملیات های تهاجمی جدید، اشتباهات سیاسی و راهبردی جمهوری اسلامی ایران در بسیج مردم، کاربرد سلاح ها و پافشاری بر ادامه جنگ کم اثر در شمال و استفاده گسترده عراق از سلاح های شیمیایی برای مقابله با آن، درگیری دریایی بین ایران و امریکا در آب های خلیج فارس، بازپس گیری فاو، شلمچه و مناطق اطراف بصره توسط ارتش عراق، استمرار حملات زمینی ارتش عراق به داخل خاک ایران همزمان با تشدید درگیری دریایی ایران و امریکا و سرنگونی هواپیمای مسافربری ایرباس ایران، پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی جمهوری اسلامی ایران همزمان با تهاجم گسترده زمینی ارتش عراق در جبهه مرکزی و در عمق خاک ایران و سرانجام استقرار آتش بس و آغاز دوره «صلح سرد» از برجسته ترین تحولات مقطع پایانی جنگ به شمار می روند (صص ۳۵۲-۴۱۱). پس از آن، نویسندگان کتاب در

در بهره برداری از موفقیت ها و برتری های اولیه اش در جنگ، کند شدن پیشروی و تغییر اهداف عملیاتی آن از نبرد برای خوزستان به نبرد برای خرمشهر پرداخته شده است. همچنین در این فصل اشاره کوتاهی به آغاز جنگ نفت، نقش نیروی هوایی در مقطع نخست جنگ و نقش قدرت های خارجی در آن وجود دارد (صص ۷۷-۱۰۷). فصل پنجم با عنوان «مقطع دوم: آزادسازی مناطق اشغالی ایران» به آغاز و انجام ابتکار عمل نظامی ایران برای بازپس گیری سرزمین های اشغالی در سال ۱۹۸۱/م ۱۳۶۰-۱۳۶۱ش اختصاص دارد. این فصل با بررسی شکست نخستین عملیات های تهاجمی ایران به فرماندهی ابوالحسن بنی صدر رئیس جمهور و فرمانده کل قوای وقت ایران، آغاز می شود و با آزادسازی خرمشهر در سوم خرداد ۱۳۶۱/۱۹۸۲ به پایان می رسد (صص ۱۰۸-۱۴۵). در فصل ششم، مقطع سوم جنگ و ورود نیروهای ایران به داخل خاک عراق از عملیات رمضان در ژوئن ۱۹۸۲/تیر ۱۳۶۱ تا عملیات خیبر در مارس ۱۹۸۴/زمستان ۱۳۶۲ و فراز و فرود عملیات های نظامی ایران در این مقطع از جنگ از والفجر ۶ تا تشریح شده اند. در این فصل است که برای نخستین بار از ورود سلاح های شیمیایی در جنگ سخن به میان می آید (صص ۱۴۶-۱۸۹). فصل هفتم با عنوان «جنگ فرسایشی و جنگ در خلیج فارس» به مقطع چهارم جنگ اشاره دارد و وقایع نظامی آوریل ۱۹۸۴/اردیبهشت ۱۳۶۳ تا پایان سال ۱۹۸۵/زمستان ۱۳۶۴ را در بر می گیرد. در این فصل تغییر ابتکار عمل جمهوری اسلامی از عملیات های بزرگ به جنگ فرسایشی و واکنش عراق از طریق گسترش جنگ شهرها و تشدید جنگ نفتکش ها در آب های خلیج فارس بررسی شده است (صص ۱۹۰-۲۱۶). نویسندگان در فصل هشتم کتاب به تجزیه و تحلیل

نویسندگان این کتاب،
وجود تاریخ طولانی رقابت و
تنش سیاسی و فرهنگی بین
ایران و عراق را توضیح دقیقی
برای آغاز جنگ بین دو کشور
و تشدید آن نمی دانند

است (صص ۵۹۱-۶۰۰).

علاوه بر فصول ۱۵ گانه اشاره شده، در کتاب درس های جنگ ایران و عراق ۲۴ جدول و نمودار وجود دارد که در آنها داده های آماری موجود در فصول مختلف به نمایش در آمده است. همچنین در بخش پایانی کتاب، منابع و روش های جمع آوری داده ها و اطلاعات تشریح شده (صص ۶۰۱-۶۰۳) و در ادامه کتابشناسی پژوهش به تفصیل آمده است (صص ۶۰۴-۶۲۵). سرانجام این کتاب با نمایه (ایندکس) موضوعی که بهره برداری از مطالب آن را بسیار تسهیل می کند، پایان می یابد (صص ۶۲۶-۶۴۷).

۳) نویسندگان کتاب

پروفسور آنتونی کرزمن رئیس اداره استراتژی در مرکز مطالعات راهبردی و بین المللی امریکا (CSIS) است که در زمینه های سیاست امنیتی امریکا، تاریخ جنگ، خاورمیانه و تحولات آن از متخصصان برجسته به شمار می رود. وی پیش از این، معاون سناتور جان مک کنی در امنیت ملی امریکا بود و سال ها در وزارت دفاع و وزارت امور خارجه ایالات متحده خدمت می کرد. مدتی هم به عنوان وابسته نظامی در کشور عربستان سعودی و برخی دیگر از کشورهای منطقه حضور داشت. وی امروزه یکی از برجسته ترین کارشناسان امور جنگ و مسائل استراتژیک به ویژه در خاورمیانه به شمار می رود. کرزمن تاکنون بیش از ۵۰ جلد کتاب به چاپ رسانده است. از جمله مهم ترین کتاب های او می توان از مجموعه چهار جلدی «درس های جنگ های نوین»، خلیج فارس و غرب، خلیج فارس در جستجوی ثبات راهبردی، سلاح کشتار جمعی در خاورمیانه، نوسازی در ارتش چین و... نام برد. علاوه بر این، کرزمن تحلیل گر برجسته آژانس خبری ABC امریکا است و از شهرت جهانی برخوردار است و یکی از مراجع امور نظامی و استراتژیک در جهان و خاورمیانه به شمار می رود.

پروفسور آبراهام آر. واگنر استاد وابسته مدرسه امور عمومی و بین المللی و عضو عالی رتبه مرکز مطالعات پیشرفته تروریسم در امریکا است. وی همچنین به تدریس در موضوعات مربوط به امنیت ملی، سیاست دفاعی، ضد تروریسم و ضد اطلاعات در دانشگاه های امریکا

فصول ۱۱ تا ۱۴ به آنالیز درس های نظامی - عملیاتی و راهبردی حاصل از جنگ ایران و عراق پرداخته اند. در فصل ۱۱ تحت عنوان «فرماندهی، کنترل و نظارت، ارتباطات و اطلاعات (C3I)» و مدیریت جنگ^(۱)، مشکلات و معضلات موجود در فرماندهی عالی، فناوری های ارزیابی تهدید و سیستم های هشدار و نظارت دو کشور درگیر جنگ بررسی شد (صص ۴۱۲-۴۲۲). در فصل ۱۲، درس های حاصل از جنگ زمینی و نقش و کارکرد سلاح های ترکیبی^(۲) از جمله نیروی زمینی، تانک، خودروه های زرهی، هلیکوپتر، سلاح های هدایت شونده دقیق و مهمات ویژه جنگ زمینی، آتشباری و سکوه های چندگانه پرتاب راکت، مین ها و موانع، سیستم های دید در شب و در هر آب و هوا و سیستم های پشتیبانی و تدارکاتی در جنگ ایران و عراق به اجمال مرور شده است (صص ۴۲۳-۴۵۵). فصل ۱۳ نیز به جنگ هوایی و موشکی و سلاح های کشتار جمعی اختصاص دارد. در این فصل درس های مربوط به عملکرد موشک های سطح به هوا، توپ های ضد هوایی، توان و قابلیت های هوایی، نبرد هوا به هوا، عملیات پشتیبانی نزدیک، دفع عملیات های هوایی، عملیات های هوایی استراتژیک، عملیات شناسایی هوایی دوست و دشمن، عملیات های ترکیبی، موشک ها و راکت های زمین به زمین، سیستم های دفاعی سلاح های شیمیایی و بیولوژیک و سرانجام تلاش برای دستیابی به سلاح های اتمی مورد بررسی قرار گرفته است (صص ۴۵۶-۵۲۹). نویسندگان برای فصل ۱۴ کتاب، عنوان «جنگ نفتکش ها و درس های جنگ دریایی» را برگزیده و در آن به درس های حاصل از عملیات های دریایی و حضور ناوگان نظامی خارجی در آب های خلیج فارس، حمله به ناو امریکایی استارک و درس های آن برای جنگ سطحی دریایی، جنگ مین و حادثه کشتی بریجتون و درس های مربوط به اسکورت نفتکش ها و انهدام هوایمای مسافربری ایران توسط ناو وینسنس پرداخته اند (صص ۵۳۰-۵۹۰). سرانجام در فصل ۱۵ با عنوان «نتیجه گیری» به مهم ترین درس های جنگ ایران و عراق اشاره شده و در ادامه، آینده دو کشور، ابهامات نظامی و راهبردی موجود و پیشرفت های آنها در جهت تولید سلاح های کشتار جمعی مورد بررسی قرار گرفته

1. Battle Management

2. Combined Arms

آن، به یک جنگ بعد از جنگی دیگر و در مقاطع بین این جنگ ها به 'جنگ سرد' منجر می شود» (صص ۵-۱).

نویسندگان کتاب در فصل نخست در بررسی زمینه ها و شرایطی که جنگ ایران و عراق در درون آن شکل گرفت، با وجود این که بر تأثیر گذاری دلایل پیچیده تاریخی، فرهنگی و استراتژیک در وقوع جنگ های نوین تأکید دارند اما وجود تاریخ طولانی رقابت و تنش سیاسی و فرهنگی بین ایران و عراق را توضیحی دقیق برای آغاز جنگ بین دو کشور و تشدید آن نمی دانند. آنها در صدد اثبات این فرضیه هستند که اهداف و بلندپروازی های صدام حسین و نخبگان رهبری در حزب بعث عراق از یک طرف و اهداف و آرمان های رهبران مذهبی ایران از طرف دیگر سبب وقوع جنگ بین دو کشور بوده اند (صص ۱۰-۱۱). نویسندگان کتاب با ذکر شواهد و قرائن تاریخی ضمن رد دو فرضیه رقیب فرضیه اصلی یعنی دشمنی تاریخی اعراب و فارسیان و اختلاف دو کشور بر سر مرزهای خشکی و آبی به عنوان دلایل وقوع جنگ، آغاز تنش دینی فیما بین تهران- بغداد پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و رقابت بر سر کسب موقعیت برتر منطقه ای را عوامل عمده وقوع جنگ در سپتامبر ۱۹۸۰/ شهریور ۱۳۵۹ می دانند. بر همین اساس، سرنگونی نظام مذهبی و انقلابی ایران، به دست گرفتن کنترل اروندرود و تبدیل شدن به قدرت برتر و مسلط در منطقه خلیج فارس را از مهم ترین اهداف عراق برای آغاز جنگ با ایران بر می شمارند (صص ۳۱-۳۲). در مقابل، نویسندگان کتاب تأکید دارند که ایران نه تنها آمادگی لازم برای آغاز یک جنگ گسترده و طولانی رانداشته بلکه حتی برای دفاع مؤثر از خود آماده نبوده است و رهبران جدید این کشور تا زمان شروع تجاوز عراق، درگیر تلاشی پی گیر جهت سرو سامان دادن به وضعیت نامطلوب نیروهای مسلح و نابسامانی های سیاسی- اجتماعی به جای مانده از رژیم شاه بودند. با وجود این، بخشی از تقصیر جنگ را متوجه ایران دانسته و استدلال می کنند که «رهبری جمهوری اسلامی انتظار نوعی خیزش مردمی را در بین شیعیان عراق داشته و هر اقدام ممکن را برای ترغیب آن انجام می داده است» (صص ۳۳-۳۶).

اشتغال دارد. از مهم ترین آثار قلمی وی به جز مجموعه چهار جلدی جنگ های نوین که با آنتونی کردزمن منتشر کرد، می توان از کتاب های تروریسم اطلاعاتی و اینترنت، تروریسم پست مدرن؛ فرآیندها، سناریوها و تهدیدهای آینده، تروریسم و استفاده از فناوری های نوین، عملیات اطلاعاتی و حقوق بین الملل، میراث بوش در عراق و... نام برد. واگنر سال ها در ستاد شورای امنیت ملی دولت فدرال، ستاد جامعه اطلاعاتی، آژانس پروژه های مطالعاتی پیشرفته دفاعی (DARPA) و به عنوان عضو شورای دولت مرکزی امریکا مشغول به کار بوده است. او همچنین مدتی در مرکز میان رشته ای هرزیلیا^(۱) در اسرائیل به تدریس اشتغال داشت.

۴) نقد و بررسی کتاب

جنگ ایران و عراق به عنوان یکی از گسترده ترین و پیچیده ترین جنگ های جهان سومی، درس های بسیاری در ابعاد گوناگون استراتژی، تاکتیک، فرماندهی، کنترل و نظارت، عملیات، کسب اطلاعات و تکنولوژی اطلاعاتی، استفاده گسترده از سلاح های پیشرفته ساخت کشورهای غربی و شرقی، دخالت نیروهای دریایی قدرت های بزرگ، ورود موشک های دوربرد زمین به زمین و استفاده گسترده از گازهای شیمیایی در خود داشت. بازشناسی این درس ها، انگیزه اصلی آنتونی کردزمن و ابراهام واگنر در تألیف کتاب درس های جنگ ایران و عراق بوده است. اما آنها خود معترف بودند که درس های جنگ ایران و عراق صرفاً به درس های نظامی- استراتژیک محدود نمی شود و ده ها درس و تجربه در ابعاد انسان شناسانه، جامعه شناسانه، معرفت شناسی، نقش دین و باورهای دینی در رفتار اقبال گوناگون اجتماعی و سطوح مختلف تصمیم گیری نظام سیاسی در زمان جنگ وجود داشته که به علت سرعت بسیار تحولات در منطقه خلیج فارس، در محاق فراموشی قرار گرفتند. وقوع دو جنگ دیگر در منطقه طی یک دهه- جنگ برای آزادسازی کویت (۱۹۹۱) و اشتغال عراق توسط ارتش امریکا در سال ۲۰۰۰- جنگ ایران و عراق را به شدت تحت الشعاع قرار داد و پیش بینی نویسندگان کتاب به واقعیت پیوست که: «جنگ ایران و عراق یکی از آن مناقشات ساختاری است که ماحصل نیروهای موجود در

1. Herzilya